

TÖSS LÁSZLÓ

A muhi csata

„Ez volt egyik legnagyobb tettük és legkeményebb csatájuk” – állapította meg a mongol hadjáratokat megörökítő nagy perzsa történétíró, Dzsuvajni (1226–1283) *A világbódító története* című munkájában a muhi csatában részt vevő magyar seregről. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a csatát és az azt követő mongol megszállást mindig is a nagy nemzeti tragédiák között tartották számon. Ugyanakkor ez az esemény soha nem váltott ki akkora tudományos és közérdeklődést, mint a mohácsi csata. Ennek legfőbb oka az, hogy a tatárjárást a Magyar Királyság viszonylag hamar kiheverte, és a pusztulás hosszú távú következményei nem annyira nyilvánvalóak, mint Mohács esetében a török hódoltság. A tatárjárás iránt megélnkülő tudományos érdeklődés három fő kérdés köré csoportosul: mi volt a valódi oka a katasztrofális vereségnek, milyen mértékű kárt okozott a mongolok pusztítása, és hol is van pontosan az egykori csata helyszíne.

Anemzeti emlékezetben a katasztrofális csatavesztés ténye a legfájóbb. Még a késői utódoknak is nehezen feldolgozható, hogy az akkor a térség legerősebb hatalmának számító Magyar Királyság hadereje kurta órák alatt megsemmisült a köztudatban „hordának” tartott mongol sereg

csapásaitól. A totális vereség annak fényében még furcsább, hogy az államalapítástól egészen a muhi csatáig Magyarország sikerrel védte meg határait, a királyság belső területeit ellenséges seregek nem dúlták.

Mivel ez a csatavesztés szinte érthetetlen, a legtöbb magyar történész vala-

milyen szélsőséges tényezőt – kiugróan rossz magyar hadvezetés, belső anarchia, téves helyzetmegítélés, a hadsereg gyakorlatlansága stb. – igyekezett keresni, illetve bizonyítani. Azonban a közelmúltban lefolytatott, több szempontú, a külföldi eredményeket is hasznosító kutatások más megvilágításba helyezték az eseményeket. Ahhoz, hogy helyesen értékeljük ennek a csatának a helyét hadtörténelmünkben, érdemes röviden áttekinteni a rendelkezésre álló forrásokat és az azokból megállapítható tényeket.

A VERESÉG OKAI

Magáról a csatáról mindössze három közel egykorú ismert forrás szól, így Rogerius mester *Siralmas éneke*, Spalatói Tamás *A salonai és spalatói főpapok története* című műve, valamint egy rövid fejezet Szüdbötej életrajzából, amely a Jüandinasztia történetében maradt fenn. Ezek az írások aránylag szűkszavúak, néhol ellentmondanak egymásnak, és nyilvánvaló tévedéseket is tartalmaznak, mivel a szerzők nem voltak jelen a csatánál. A legbővebben Spalatói Tamás taglalja a csatát, emiatt ezt a leírást szokták alapnak venni. (Itt meg kell jegyezni, hogy a spalatói érsek rosszindulatúan kritikus a magyarokkal és királyukkal szemben, amit a városa és IV. Béla közti későbbi ellentét magyaráz.) Vegyük sorra a források azon állításait, melyekben a vereség okait nevezik meg.

A legmonumentálisabb 19. századi történeti ciklust a Nemzeti Múzeum díszlépcsőházába festette meg Lotz Károly és Than Mór 1873–1876 között. A megbízást még az osztrák államminisztériumtól kapták a művészek, de a kidolgozás kezdete már a kiegyezés utáni időkre esett, és Eötvös József kultuszminiszter, majd halála után Trefort Ágoston felügyeletével folyt. A mennyezet alatt körbefutó történeti fríz déli oldalán, II. András és Nagy Lajos korát bemutató jelenetek között festette meg Than Mór IV. Béla visszatérését. A szimbolikus képen a hazatérés tragikus jelenetének háttérében, a bűvőhelyükről kímászó túlélők mögött látszó várépítés már az ország helyreállítását jelképezi. Than nem törekedett történeti hűsége, az egyes események nem önállóan, hanem a mennyezet allegorikus figuráival együtt nyernek értelmet. A két síkon kibontakozó freskóciklus párhuzamosan és egymásra vonatkoztatva mutatja be az általános emberi műveltség eszményeit és a magyar nép művelődésének történetét. (G. M.)

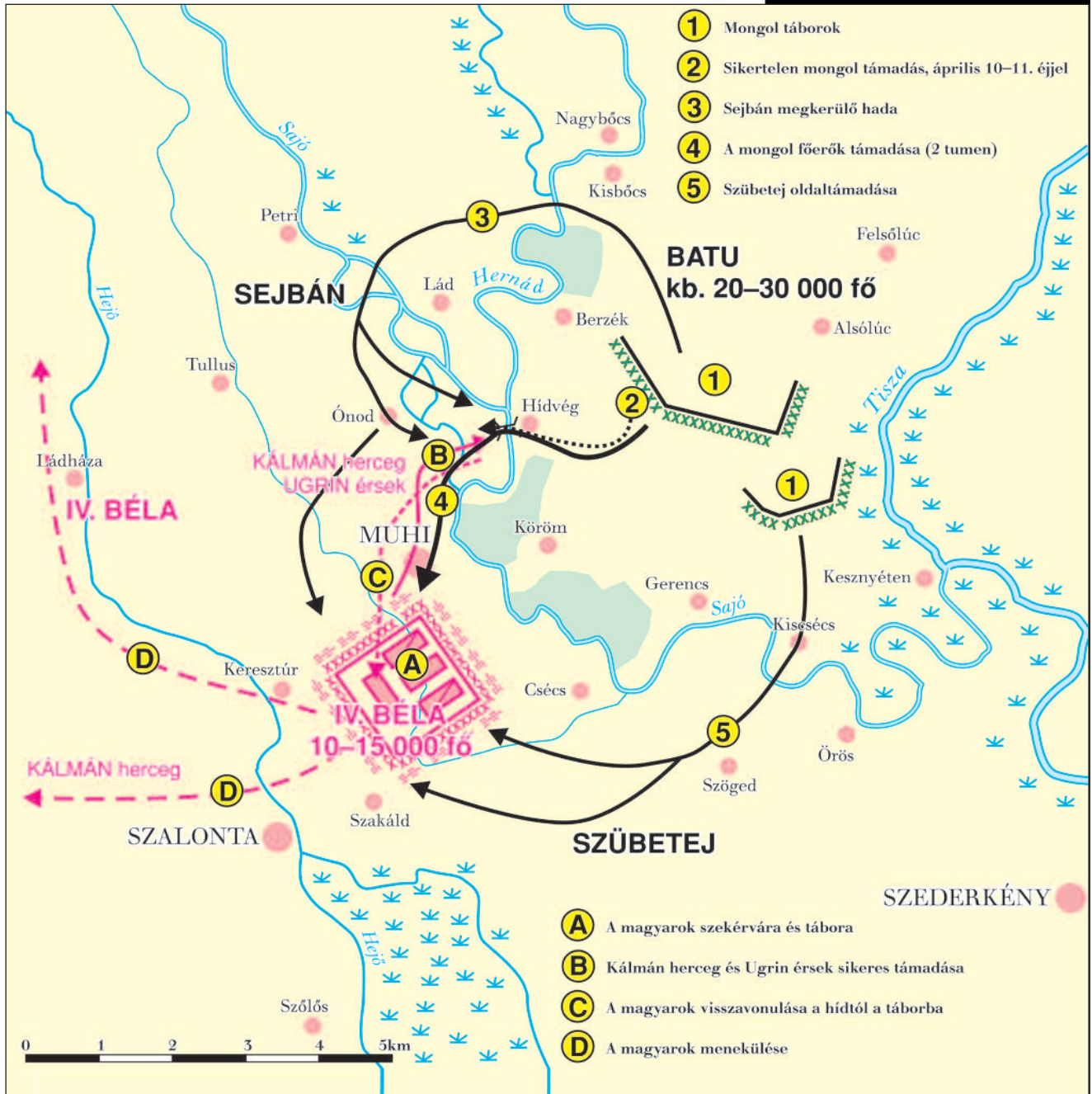
András uralkodása alatt (1205–1235) negyvennél több hadjáratban vett részt. A Halicsért folytatott küzdelmekben a kunokkal is harcoltak, tehát tisztában voltak a nomád hadviseléssel.

Spalatói Tamás a magyarok „elbizakodottságát” is emlegeti, vagyis szerinte az ország vezetése nem vette komolyan a mongol veszedelmet. Ez sem igaz. IV. Béla Julianus baráttól már 1237-ben értesült a nagy támadás megindulásáról, a kunok tömeges menekülése és bebozsátatásuk kérése 1239-ben pedig tökéletesen igazolta a fenyegetés valóságát. 1240 őszén maga a király szemlélte a Kárpátok hágóit és rendelte el azok megerősítését, majd 1241 elején Tomaj Dénes nádort küldte a keleti határok védelmének megszervezésére.

Spalatói Tamás és Rogerius is alapvető okként jelöli meg a király és nemesi közti közismert ellentétet. Ez történelmi tény, de a király szavára nagy létszámú sereg gyűlt össze és indult el felvenni a harcot, ami azt mutatja, hogy a

belső széthúzás egyáltalán nem volt végzetes a sereg harckészségére. Spalatói Tamás külön taglalja a magyar sereg elpuhultságát és tapasztalatlanságát. Ez sem állja meg a helyét, mert a magyar hadsereg Imre király (1196–1204) és II.

A muhi csata, április 10–11.

Meg kell említeni azt a modernkori feltevést, hogy az akkori magyar haderőt sajátos, átmeneti állapot jellemezte: a hadinép az ősi nomád könnyűlovas hadviselést már nem művelte magas szinten, a nyugati páncélos nehézlovas harcászatot pedig még nem sajátította el megfelelő mértékben. Ám úgy tűnik, ez sem megfelelő érv. Igaz, hogy a magyar haderő valóban heterogén volt, mert többségében lovas íjászokból és könnyebb, kombinált bőr-vásson-fém páncélzatú „félnehézlovasságból”, valamint egy jóval kisebb teljes fémvértezett nehézlovas kontingensből állt, de ez a magyar hadsereg igen erősnek számított, és a gyakorlott, bátor vezérek mesterien irányították.

A legalapvetőbb ellentmondás Rogerius és Spalatói Tamás között abban van, hogy Spalatói határozottan beszél a csata helyszínén egy magyar szekérvárról, míg Rogerius említést sem tesz erről a tábortípusról. Ez azért nagyon fontos, mert Spalatói szerint a szekérvár, illetve az abba való bezárkózás volt a vereség egyik fő oka.

A modern kutatás bebizonyította, hogy az európai seregeket sokszor nagyon kísérte, amikor a lovak takarmányozása nem volt máshogy megoldható, és ezeket a szekereket gyakran használták harctéri erődítések építéséhez. A sztyeppei lovak sokkal igénytelenebbek voltak, mint európai társaik, így a mongol sereg szekérigénye jóformán csak a Batu kán udvarának felszerelését szállító eszközökre korlátozódott.

MUHI ÉS A SAJÓ-HÍD

A csata pontos helyét ma sem ismerjük. Jellemző, hogy Muhi nevét sem Spalatói, sem Rogerius nem említi, ők a Sajó folyót jelölik meg az összecsapás színteréül. Az egykori Muhi falut – amelyet egyébként a korabeli oklevelek következetesen Mohi néven említenek –, amelynek közelében a csata lezajlott, a mongolok elpusztították. Nem sokkal később újra benépesült és kisebb mezővárossá nőtt. A tizenöt éves háború (1593–1606) után azonban végleg elnéptelenedett, romjait régészek találták meg. A jelenlegi Muhi község – amely igen közel van a hajdani Muhihoz – eredeti elnevezése Poga volt, 1928-ban kegyeleti okból vette fel a „Muhi” nevet.

Ami mindhárom szerzőnél felbukkan, az a nagy szerepet játszó Sajó-híd, tehát a híd maradványainak megtalálása jelentené a helyszín beazonosításának kulcsát. A forrásokból kikövetkeztethető és felépíthető rekonstruk-

ció szerint a következőképpen zajlott a csata.

A Pest melletti gyülekezőhelyről kelennek vonuló királyi sereg mintegy 10-12 nap alatt tette meg a Muhi falu háttáráig tartó 170 kilométernyi utat. A lassú menethez a távolabbról érkező csapatok is csatlakozhattak. A sereget nagyszámú szekér kísérte, amelyekre főleg a takarmányszállítás miatt volt szükség, március lévén legeltetésre csak korlátozott lehetőség nyílt. A Tisza-vidék felé hátráló mongolok után Nyomuló főszereg április 8. körül ért a Hejő és a Sajó folyó közerbe, ahol erődített szekértábor alakított ki, tudva, hogy a mongol nagytábor a Sajó túloldalán van. A magyar sereg feltehetően a Hejőhöz közelebb helyezkedett el, a hátát ez a folyó védte.

A tábor pontos helye egyes vélekedések szerint 1-3 kilométerre lehetett a Sajó jobb partján lévő – ma már nem létező – Muhi falutól. A mongol sereg a Sajó bal partján, nagy valószínűséggel attól kissé keletre vert tábor. Tehát a két haderőt a Sajó és annak mocsaras ártere választotta el, a folyón pedig egyetlen híd vezetett át. Az egyik feltételezés szerint Sajóhídvég és Ónod között lehetett az átkelő, a másik szerint Poga (a mai Muhi) és Köröm között.

A magyar sereg mintegy 20-25 ezer, a mongol 30-35 ezer fős lehetett. A Sajó-híd birtoklása a támadás kezdeményezése szempontjából kulcsfontosságú volt. A mongol haditerv az lehetett, hogy a Kalka folyónál aratott győzelem mintájára átkelés közben támadják meg a magyar sereget, hiszen egy hadsereg partváltáskor a legsebezhetőbb. Azonban a magyar király keresztülhúzta ezt a számítást. Béla és hadvezérei valószínűleg be akarták várni a mongol rohant a hídon keresztül, hogy majd a jelentősen megerősített tábor és a Sajó közötti mocsaras, viszonylag kis, „zárt” térben kényszerítsék csatára a mongol sereget. A jórészt könnyűlovas mongolok így nem alkalmazhatták volna a mozgás közbeni nyilazásra és gyors alakzatváltásokra épülő lovasnomád taktikát, s a test test elleni kézitusára kényszerülve érvényesülhetett volna a magyar nehézlovasság fölénye.

A király a magyar táborverés után 1-3 napot is várhatott a mongol támadásra, miközben lelkesítette hadinépét. A pátthelyzet feloldása érdekében Batu az április 10-ről 11-re virradó éjszakán a hídon keresztül támadást indított a magyar tábor felé. Erről egy mongoloktól szökött rutén hadifogoly értesítette a

IV. Béla visszatérésének egyik legnagyobb szabású feldolgozása a fiatal Iványi-Grünwald Bélának (1867–1940) a millenniumra készült nagyméretű festménye, melyen a katonáival hazatérő királyt a meggyötört túlélők fogadják, kérve őt az ország helyreállítására. A király előtt térdelő nők jelenítik meg a kiszolgáltatottakat, akik a hatalmat, az erőt képviselő személy irgalmát, támogatását kérik. (G. M.)

magyarokat, mire a király haladéktalanul a hídra küldte öccsét, Kálmán herceget és Csák Ugrin érseket egy erős nehézlovas-kontingens élén. A két gyakorlott katona éjjel körül ért a hídra, ahol felvették a küzdelmet a már átkelt mongol csapatokkal. A vad kézitusában teljes győzelmet arattak, pedig Batu kán még saját vértességet is bevett, amelynek tagjai közül 30 fő esett el a parancsnokkal együtt.

A magyarok a győzelem után visszatértek a táborba, erős őrséget hagyva a jobb hídfőnél. A hidat nem rombolták le, mert úgy vélhették, éjszaka döntő győzelmet arattak, és nappal azon átkelve akartak végső csapást mérni Batu erőire. A magyar hadvezetés itt követte el az első hibát, mert időt és teret hagyott a mongoloknak. A kán öreg tanácsadója, Szübötej – aki a korszak talán legtapasztaltabb és legjobb lovasparancsnoka volt – élt a lehetőséggel, és azonnal új tervet dolgozott ki. Eszerint a híd magyar őrségét Batu hajnalban megtámadja, miközben Sejbán vezér a Sajó-hídtól északra, Szübötej pedig délre keres gázlót a már derengő világosságban, és bekerítik a hídrséget.

Batu követő gépekkel kezdte a támadást, amivel elkergette a magyarokat a hídfőtől, így akadálytalanul kelhetett át a hídon, és Sejbán is időben érkezett az őrség hátba támadására. Szübötej viszont nem talált megfelelő gázlót – valószínűleg hídverésre kényszerült az áradó folyón –, és nem is érkezett időben a hídra. A táborba visszafutó magyarok értesítették a mongol átkelés sikeréről a királyt, aki riadót fúvatott. A magyar sereg nagy része azonban nem vonult ki csatarendben a tábor elé, inkább bentről védekezett.

A magyar vezetésnek ez a második hibája már végzetesnek bizonyult, mert végleg elvesztették a kezdeményezés lehetőségét. Csak Kálmán herceg, Ugrin érsek és a templomos lovagok tartomá-

nyi vezetője, Rambald de Carumb rontott neki nehézlovasaival a szekérvár felé közeledő mongoloknak. A kialakuló kézitusában jelentős sikereket értek el, de az egyre nagyobb mongol túlerő viszkényszerítette őket a táborba.

A feldühödött Ugrin érsek gyávasággal vádolta a bent maradtakat, majd Kálmánnal és a megmaradt templomosokkal együtt visszaroht a csatába. Reménytelen, de elképesztően hősiességüknek Szübötej ekkor érkező csapatai vetettek véget. Az összes templomos elesett mesterükkel együtt, Kálmán herceg és Ugrin érsek életveszélyesen megsebesült, lovasságuk pedig szinte teljesen megsemmisült.

A kora délelőtti órákra a mongolok majdnem körülvették a magyar tábor, és folyamatosan nyilazták a bent lévőket. Az elszántabb vitézek kisebb csoportokba tömörülve kitorokták a táborból, és megpróbálták magukat átvágni a mongol gyűrűn. A mongolok többnyire folyosót nyitottak előttük, hogy üldözés közben hátulról öldössék le őket. A csata csak sötétedéskor ért véget: a tábort elfoglaló mongolok elvágta a királyi sátor köteleit, amely a magyar ellenállással együtt összeomlott. A király ekkor már nem volt a táborban, hú udvari lovagjainak kis csoportja halálos vágásban menekítette észak felé, nyomukban a mongol üldözőkkel.

Szübötej életre ad azonban egy másik lehetőséget a csata lefolyásának értelmezésére. Eszerint az öreg vezér eleve a bekerítő hadicselt tervezte – tehát nem rögtönzésről volt szó –, és

az csak az összehangolatlan végrehajtás miatt került veszélybe. Mivel a hídon át indított első támadás összeomlott, Batu már a visszavonulást és a bekerítésre induló alakulatok visszahívását fontolgatta. Szübötej – látva a magyarok első hibáját – azonban a művelet folytatását erőltette, és a történések őt igazolták. Szübötej képességeit ismerve lehetségesnek tűnik, hogy ténylegesen kidolgozott egy ilyen átkaroló hadműveletet, de az is biztos, hogy a harc menet közbeni újratervezésétől sem riadt meg.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Magyar Királyság és a Mongol Birodalom erejének összevetéséhez elég a térképre nézni és összehasonlítani a két ország által birtokolt földterület nagyságát. Ebből világosan kitűnik, hogy a mongolok milyen erőfölénnyel rendelkeztek. Ezt a fölényt tovább erősítette a mongol hadsereg sokoldalúsága és az, hogy parancsnokai stratégiai léptékben tudtak tervezni. A mongol tábornokok harctéri parancsnokként is tündököltek. Tudatosan építettek a felderítésre, a megtévesztésre, az üldözésre. A műveleteknél figyelembe vették a terepviszonyokat, megtervezett rajtaütéseket hajtottak végre, a csatákban pedig mindig a teljes megsemmisítésre törekedtek. Hadseregük könnyűlovas jellege ellenére hadigépeket alkalmaztak, akár nyílt színi csatában is, de szükség esetén nagy volumenű műszaki munkát is végeztek.

A mongol vezetést hallatlan rugalmasság jellemezte harcászati és hadá-

szati szinten is, egyszóval Magyarország – mai katonai fogalmakkal is leírható és értelmezhető – professzionális hadsereggel került szembe. A hódító mongolok katonai fölénye négy pilléren alapult: kiképzettség, mozgékonyág, fegyelem és mesteri vezetés. Mivel a rendelkezésre álló élőerő nagy része nomadizáló pásztorokból került ki, eleve kiváló lovasok és íjászok voltak. A mozgékonyágot biztosító lóállomány nagyon igénytelen, mindent elviselő, kistermetű sztyeppe-i lovakból állt. Ezek télen sem igényeltek takarmány-utánpótlást, a mongol seregeket tehát semmi nem gátolta a hatalmas távolságok gyors leküzdésében. A vak- és vasfegyelmre kényszerített hadakat motivált, stratégiai léptékben gondolkodó, egyben kitűnő harctéri parancsnokok vezették.

Az idő távlatából megítélve a csatavesztést az okozta, hogy bár a magyar sereg a Kárpát-medence térségének messze legerősebb haderejének számított, az akkori világ legütöképesebb és legjobban vezetett hadigépezetével került szembe. A vereség emiatt szinte elkerülhetetlen volt, ennek fényében pedig még inkább felértékelődik a magyar ellenállás szívóssága, a mongoloknak okozott nagy veszteség, továbbá a király kimentése. A magyar katonák és vezetőik bátorságához, helytállásához kétség sem férhet. Azonban Muhiná két világ csapott össze: az egyiknél a háború kényszerű eszköz volt csupán, míg a másiknál életforma – innen nézve nem lehetett kérdés, melyik fél fog győzedelmeskedni. ♦